

קריאה מושכלת של מקור היסטורי

כתיבה ועריכה: גלעד מניב

רקע:

קיים פער מהותי בין אופן קריאת מקור היסטורי בדרך מקצועית על ידי ההיסטוריון, לבין אופן הקריאה על ידי התלמיד. בעוד שההיסטוריון הוא קורא ביקורתי, ספקן ומפעיל מגוון של כלים כדי להבין את המקור בהקשרו הרחב, הרי שהתלמיד בד"כ מסתפק בקריאת המקור כפשוטו וקבלת הנאמר בו כאמת היסטורית.

על כן נדרש מהמורה לעשות מודלינג של קריאת מקור בכיתה, כפי שהיסטוריון קורא מקור. מודלינג = הדגמה המלווה בהסבר מה אני עושה ומדוע אני עושה.

מטרת היישום של מיומנות הקריאה המושכלת:

לפתח תלמיד בעל יכולת חשיבה ביקורתית והטלת ספק, באמצעות צמצום הפער בין דרך קריאת המקור על ידי ההיסטוריון לבין דרך קריאתו על ידי התלמיד.

שלבים ביישום המיומנות:

- יצירת שפה משותפת:** מהו מקור היסטורי, המקור ככלי העבודה המרכזי של ההיסטוריון, הבהרת המושגים מקור ראשוני ומקור משני, הבהרה כי אין מקור שהוא אובייקטיבי, הכרת המושג **מאפייני המקור** (חמשת הממיי"מ), הכרת המושג **קונטקסט (הקשר) היסטורי** הנדרש כדי להבין את הרקע של הנושא בו עוסק המקור, **הבחנה בין טקסט לבין סאבטקסט**, עבודה עם מקורות בארבע רמות (הבנת הנקרא, זיהוי ידע קודם בתוך מקור, הבניית ידע חדש באמצעות המקור, קריאה מושכלת).
- הדגשת הנחת היסוד שבבסיס הקריאה המושכלת: כל דבר הכתוב (או מופיע) במקור איננו מקרי. לכל דבר יש משמעות, כל מילה נבחרה בכוונת מכוון, ולכן יש לשים לב לכל מילה, ביטוי, תיאור וכד'.**
- הבהרת מטרת הקריאה המושכלת של המקור:** הבנת ההקשר ההיסטורי בו נכתב, וחשיפת מגמותיו של הכותב כדי להבין את יתרונותיו וחסרונותיו של המקור ומידת ערכיותו ללימוד הנושא.
- הדרך להשגת המטרה:** חיבור בין תוכן המקור למאפייניו (חמשת הממיי"מ) ולהקשר ההיסטורי של התקופה בה הוא עוסק ו/או בה נכתב. כדי לעשות זאת נטפל במקור בחמישה שלבים (ניתן בהחלט להקדים לשלבים אלה קריאה רציפה של המקור לצורך הבנה בסיסית של הנאמר בקטע המקור)

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

1. מהו הנושא בו עוסק המקור? מה אנחנו יודעים על הנושא, על התקופה?
2. התייחסות למאפייני המקור באמצעות מראה המקום: מי כתב, למי מיועד, מתי נכתב, מקום הכתיבה, מקום הפירסום, מדוע נכתב.
3. מה המשמעות שעשויה להיות להיבטים אלה על תוכן המקור?
קריאת המקור: עצירה בכל מושג/שם שאיננו ברור והבנת מהותו.
האם וכיצד באים לביטוי בתוכן המקור היבטים שונים של ההקשר ההיסטורי בו נכתב ושל מאפייני המקור כאמור בסעיפים 1 ו 2 לעיל.
4. האם ניתן להבחין בסאבטקסט במקור? מדוע יש פער בין הטקסט לבין הסאבטקסט?
5. הסקת מסקנות: במה תרם לי המקור, מה יתרונותיו, במה חסרונותיו

הערכה:

בהערכת מיומנות זו לא נשתמש יותר בניסוח תבניתי של "הערך את איכותו של המקור", אלא נשאל שאלות ממוקדות שיחייבו את התלמיד לבצע את החיבור בין היבט או היבטים של מאפייני המקור ו/או ההקשר ההיסטורי שלו עם תוכנו.

אבני הדרך לכתיבת שאלות המכוונות לקריאה מושכלת, שיהוו קריטריונים לשאלה העומדת בהלימה לנדרש במיומנות זו:

1. השאלה מחברת בין מאפייני המקור (חלק מחמשת הממי"מ) לבין תוכן המקור.

ו/או

2. השאלה מחברת בין ההקשר ההיסטורי של התקופה לבין תוכן המקור.

ו/או

3. השאלה עוסקת בסאבטקסט של המקור – במה שחסר בו, במה שבין השורות וכד'.

להלן מבחר דוגמאות לשאלות טובות. השאלות נכתבו על ידי מורים במסגרת מפגש השתלמות סחל"ב שנערך ב 15/12/21 והן מבוססות על המקורות המופיעים במצגת השיתופית של מפגש זה¹:

¹ יודגש כי שאלות אלה אינן מנוסחות בהכרח באופן המדויק ביותר, כפי שעשוי להופיע בשאלון בגרות, אולם הן מבטאות כיווני חשיבה נכונים העומדים בהלימה לנדרש במיומנות זו. הנחת היסוד צריכה להיות כי תלמיד שהתנסה פעמים רבות בקריאה מושכלת של מקור כפי שהוסבר כאן, יהיה מסוגל להתמודד עם כל שאלה שתבטא שליטה במיומנות זו.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

1. הסבר כיצד מועד שליחת התזכיר ששלח הרצל לשר החוץ הבריטי משפיע על התוכן שלו. בסם תשובתך על הקטע ועל המציאות ההיסטורית. (נכתב ע"י נגה, לירז, ירון, עודד, חגי, מיכל וחנה).
2. הסבר כיצד באה לידי ביטוי השקפת העולם של ארגון האצ"ל ביחס של כותבי המקור למרד גטו ורשה. (נכתב ע"י נגה, לירז, ירון, עודד, חגי, מיכל וחנה).
3. חפשו מידע אודות עיתון הבוקר, והסבירו כיצד התפיסה האידיאולוגית של העיתון באה לידי ביטוי במקור זה. הדגימו בעזרת קטע המקור. (נכתב ע"י פדרו. לא צויינו שמות שאר החברים בקבוצה)
4. כיצד השתייכותו הפוליטית של הכותב משפיעה על עמדתו בנוגע למדיניות הקיצוב בזמן העליה הגדולה
5. כיצד הזמן בו נכתב המקור עשוי להשפיע על עמדתו של הכותב בנוגע למדיניות הצנע (נכתב על ידי תמר נדבורני, עדיה זנה, גלעד פלג, חגית אוקסנברג, אורן טלר, רוני דהן, שלי אדלר) מהם הנימוקים בהם השתמש הרצל בניסיונו לשכנע את שר החוץ הבריטי להעניק צ'רטר לתנועה הציונית וכיצד ניתן לקשור את הנימוקים האלה למצבה של בריטניה ומצבו של הרצל במועד שבו נוסח המזכר? (נכתב ע"י דני גילי, רון רטנר, אמיתי קראוז, שאול מורן ומאיה קרבונה)
6. הצג שני מאפיינים של מושבות העלייה הראשונה הבאים לביטוי בסמל של המושבה מזכרת בתיה. הצג מאפיין אחד של מושבות בעלייה הראשונה שאיננו מופיע בסמל זה, והסבר מדוע לדעתך איננו מופיע. (נכתב ע"י גלעד מניב)

מחווך להערכה:

ציונו של התלמיד בשאלות מסוג זה יתבסס בדרך כלל על שלושה רכיבים: רכיב אחד הוא ההתבססות על תוכן המקור, רכיב שני - המאפיינים החיצוניים של המקור או הקשרו ההיסטורי בהתאם לנדרש בשאלה, ורכיב שלישי – החיבור בין שני הרכיבים הראשונים. חלוקת הניקוד תיעשה בדרך כלל על פי המשקלים הבאים:

30% לרכיב הראשון

30% לרכיב השני

40% לרכיב השלישי.